

การอบรมพระนวกะตามหลักไตรสิกขาเพื่อสร้างความมั่นคง แก่พระพุทธศาสนา*

THE TRAINING OF NOVICE MONKS ACCORDING TO THE THREEFOLD TRAINING (TRISIKHA) IS AIMED AT BUILDING STABILITY FOR BUDDHISM

พระมหาวิรัตน์ พลทตโต

Phpamaha Virat Palatatto

วัดพระธรรมกาย ปทุมธานี

Wat Phra Dhammakaya, Pathum Thani

Corresponding Author E-mail: pravirat072@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายแนวคิดเกี่ยวกับประสิทธิผลการบริหารจัดการการอบรมพระนวกะตามหลักไตรสิกขา อันประกอบด้วย ศีล สมาธิ และปัญญา โดยใช้การศึกษาวิเคราะห์เอกสารจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ตลอดจนเอกสารและงานวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการและการศึกษาเชิงพุทธ ผลการศึกษาพบว่า 1. หลักไตรสิกขา คือ หลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา เป็นการปฏิบัติเพื่อเปลี่ยนแปลงตนเองด้วยการฝึกอบรมจิตจนเกิดปัญญารู้แจ้งเห็นจริงจนบรรลุธรรม เป็นกรอบแนวคิดสำคัญที่สามารถนำมาบูรณาการกับกระบวนการบริหารจัดการการอบรมพระนวกะได้อย่างเป็นระบบ กล่าวคือ ศีลเป็นฐานของการจัดระเบียบวินัยและพฤติกรรม สมาธิเป็นกระบวนการพัฒนาจิตใจให้มีความตั้งมั่นและพร้อมต่อการเรียนรู้ และปัญญาเป็นเป้าหมายสูงสุดของการอบรมที่มุ่งให้เกิดความรู้ความเข้าใจตามความเป็นจริง 2. การบริหารจัดการการอบรมพระนวกะที่ยึดหลักไตรสิกขาอย่างครบถ้วน ย่อมส่งผลให้การอบรมมีประสิทธิภาพทั้งในด้านคุณภาพของผู้รับการอบรมและการธำรงพระพุทธศาสนาอย่างยั่งยืน การอบรมพระนวกะนั้นเป็นกระบวนการพื้นฐานที่มีความสำคัญยิ่งต่อการธำรงรักษาและสืบทอดพระพุทธศาสนาเพราะเป็นการสร้างศาสนทายาทเพื่อดำรงรักษาพระพุทธศาสนาให้อยู่ได้ยืนยาวให้เกิดพุทธนวัตกรรมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาต่อไป และ 3. การบูรณาการไตรสิกขาในการอยู่ร่วมกับผู้อื่นจะช่วยสร้างสังคมที่มีความสุข เพราะศีลจะสร้างความไว้วางใจ สมาธิจะสร้างความเข้าใจ และปัญญาจะนำไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างสร้างสรรค์ การฝึกบูรณาการทั้งสามด้านจึงเป็นการพัฒนาสังคมที่สันติสุข

คำสำคัญ: การอบรม; พระนวกะ; หลักไตรสิกขา

Abstract

This academic article aimed to explain the concept of effective management of newly ordained monk training based on the Threefold Training (Tisikha), comprising Sila, morality, Samadhi, concentration, and Panna, wisdom. The study analyzed documents from the Tipitaka, commentaries, and other relevant documents and academic works on Buddhist management and education. The findings indicated that: 1. The Threefold Training, a set of Buddhist teachings, involves practices for self-transformation through mental training leading to wisdom and enlightenment. This framework can be systematically integrated into the newly ordained monk training process. Specifically, Sila, morality formed the basis for discipline and behavior; Samadhi, concentration developed mental stability and readiness for learning; and Panna, wisdom was the ultimate goal of training, aiming for true understanding. 2. Effective management of newly ordained monk training based entirely on the Threefold Training resulted in high-quality training for both trainees and the sustainable preservation of Buddhism. Newly ordained monk training is a fundamental process crucial for maintaining and perpetuating Buddhism, creating religious successors to foster Buddhist innovation among followers. 3. Integrating the Threefold Training into harmonious coexistence contributed to a happier society. Because Sila, morality builds trust, Samadhi, meditation fosters understanding, and Panna, wisdom leads to constructive coexistence, integrating these three aspects through practice leads to the development of a peaceful society.

Keywords: Training; Novice Monks; The Threefold Training (Trisikha)

บทนำ

การอบรมพระภิกษุเป็นกระบวนการพื้นฐานที่มีความสำคัญต่อการธำรงรักษาและสืบทอดพระพุทธศาสนา เนื่องจากพระภิกษุเป็นกำลังสำคัญของคณะสงฆ์ในอนาคต การจัดการอบรมที่มีประสิทธิภาพส่งผลโดยตรงต่อการพัฒนาคุณภาพของพระสงฆ์ทั้งด้านพฤติกรรม จริยธรรม และจิตใจ อย่างไรก็ตาม สภาพสังคมร่วมสมัยที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยี ได้ก่อให้เกิดความ

ท้าทายต่อการบริหารจัดการการอบรมพระนวกะให้สอดคล้องกับบริบทปัจจุบัน ขณะเดียวกัน ยังคงรักษาอัตลักษณ์และหลักการทางพระพุทธศาสนาไว้อย่างมั่นคง

ในพระพุทธศาสนา หลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา ถือเป็นแก่นสำคัญของการพัฒนามนุษย์อย่างรอบด้าน และเป็นแนวทางหลักในการฝึกอบรมพระภิกษุสามเณรมาแต่โบราณ หลักไตรสิกขาไม่เพียงมุ่งเน้นการประพฤติปฏิบัติส่วนบุคคลเท่านั้น หากยังสามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นกรอบแนวคิดในการบริหารจัดการการอบรมให้เกิดความเป็นระบบ มีทิศทาง และนำไปสู่ผลสัมฤทธิ์ที่พึงประสงค์ การบูรณาการหลักไตรสิกขา กับกระบวนการบริหารจัดการจึงเป็นแนวทางที่สอดคล้องกับทั้งหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและแนวคิดการบริหารการศึกษาในยุคปัจจุบัน ประสิทธิผลการบริหารจัดการการอบรมพระนวกะตามหลักไตรสิกขา จึงมิได้พิจารณาเพียงผลลัพธ์ด้านความรู้หรือวินัยเท่านั้น แต่ครอบคลุมถึงการพัฒนาพฤติกรรมทางศีลธรรม ความมั่นคงทางจิตใจและความสามารถในการใช้ปัญญาพิจารณาแก้ไขปัญหอย่างถูกต้องเหมาะสม การจัดการอบรมที่ตั้งอยู่บนหลักไตรสิกขาย่อมเอื้อต่อการสร้างพระนวกะให้เป็นผู้มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ สามารถดำรงตนอยู่ในพระธรรมวินัย และปฏิบัติหน้าที่ทางพระพุทธศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

นวกะ แปลว่า ผู้ใหม่ ผู้บวชใหม่ พระใหม่ เรียกว่า พระนวกะ พระวินัย หมายถึง พระภิกษุที่มีพรรษายังไม่ครบ 5 นวกภูมิ หมายถึงชั้นหรือระดับของพระที่นับว่ายังเป็น ผู้ใหม่ คือยังมีพรรษาไม่ครบ 5 ยังต้องอยู่ในความปกครองดูแลของพระอุปัชฌาย์อยู่ พระวินัยเรียกว่า ยังต้องถือนิสสัยอยู่ นวกภูมิ ใช้เป็นชื่อเรียกการเรียนการสอนที่เจ้าคณะผู้ปกครองจัดขึ้นสำหรับพระบวชใหม่ที่อยู่จำพรรษาโดยเฉพาะ ก่อนออกพรรษาจัดให้มีการสอนด้วย เรียกว่า สอบชั้นนวกภูมิ หรือสอบนวกภูมิ สังคมในปัจจุบันมีความเจริญก้าวหน้าเป็นอันมาก ทั้งด้านเศรษฐกิจ ด้านการเมืองการปกครอง และด้านสังคม ขณะนี้สังคมไทยเกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว มีทั้งในด้านบวกและด้านลบในด้านบวกเกิดความมั่นคงทางการเมือง ศีลธรรม ส่วนทางด้านลบพบว่า เยาวชนเริ่มมีค่านิยมที่ผิดมากขึ้นสังคมขาดคุณธรรม ศีลธรรม หลงระเหิงไปตามอำนาจของกิเลส มัวเมาในอบายมุข มีการประพฤติทุจริตผิดศีลธรรม ผิดกฎหมาย หากเยาวชนเหล่านี้ได้บรรพชาในพระพุทธศาสนา และได้รับการฝึกอบรมพัฒนาจิตใจมีความรู้คู่คุณธรรม และมีธรรมในจิตใจ เมื่อลาเพศไปเป็นฆราวาสจะเป็นคนดีของครอบครัวของสังคมของประเทศชาติ และพระพุทธศาสนา ซึ่งมีประโยชน์ทั้งส่วนตนและส่วนการอบรมพระนวกะ เป็นการให้ความรู้กับพระผู้บวชใหม่ที่มีพรรษาไม่ครบ 5 ยังต้องอยู่ในความปกครองดูแลของพระอุปัชฌาย์ ซึ่งจักต้องปฏิบัติหน้าที่ 2 ประการ คือ 1. คณธรรุระ ได้แก่ การศึกษาเล่าเรียนคำสอนของพระพุทธเจ้าให้เข้าใจ ทรงจำได้นำปฏิบัติและสั่งสอนผู้อื่นได้ 2. วิปัสสนาธรรุระ ได้แก่ การปฏิบัติสมถวิปัสสนา

กรรมฐาน อบรมจิตใจให้มีศีล สมาธิ ปัญญาหรืออบรมจิตใจให้มีสัทธาพละ วิริยพละ สติพละ สมาธิพละ และปัญญาพละ ซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่ผู้ปฏิบัติเอง สามารถชนะความคิดที่ไม่ดี คือกิเลสในใจตน อีกประการหนึ่งคือ การนำหลักไตรสิกขามาประยุกต์นั้น มีส่วนสำคัญในการพัฒนาทั้งร่างกายและจิตใจของพระนวกะได้ ผู้เขียนจึงได้นำเสนอบทความวิชาการนี้

ความหมายของพระนวกะ

ความหมายของคำว่า “พระนวกะ” แปรจากจากการจำแนกศัพท์ “นวกะ” แปลว่า ผู้ใหม่ ผู้บวชใหม่ พระใหม่ หรือที่เรียกว่า พระนวกะ นวกะ พระวินัยใช้ หมายถึง ภิกษุที่มีพรรษาไม่ถึง 5 พรรษา เป็นพระที่นับว่ายังเป็นผู้ใหม่ คือ ยังมีพรรษาไม่ถึง 5 พรรษา จึงต้องอยู่ในความปกครองดูแลของพระอุปัชฌาย์ ซึ่งพระวินัยเรียกว่ายังต้องถือนิสสัยอยู่ คือ ยังต้องฝึกถือนิสสัยของบรรพชิต”เพื่อละทิ้งนิสัยของฆราวาส ซึ่งติดมาจากการตั้งแต่มานบวช ยังต้องอยู่ในการปกครองดูแลของพระอุปัชฌาย์อาจารย์ มีหน้าที่หลักคือการศึกษา พระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด เพื่อป้องกันรักษาตัวเอง มากกว่าเทศน์สอนผู้อื่น เรียกกันเข้าใจง่าย ๆ ว่า “พระใหม่” หรือ “พระนักเรียน” พระพุทธองค์ทรงให้โอวาทที่เหมาะสมแก่พระนักเรียนไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย ธรรม 5 ประการนี้ 1. ฟังธรรมโดยเคารพ 2. เรียนธรรมโดยเคารพ 3. ทรงจำธรรมโดยเคารพ 4. ใคร่ครวญอรรถแห่งธรรมที่ทรงจำไว้แล้วโดยเคารพ และ 5. รู้ธรรมรู้ธรรมแล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมโดยเคารพ ย่อมเป็นไปเพื่อความดำรงมั่น ไม่เสื่อมสูญ ไม่หายไปแห่งสังฆธรรม

ดังนั้น การปฏิบัติตามพระบรมพุทธโอวาททั้ง 5 ประการนี้ แม้พระภิกษุเพิ่งจะบวชใหม่ได้ไม่นานนัก ก็ย่อมสามารถช่วยให้วัดช่วยให้พระพุทธานุศาสนาเจริญรุ่งเรืองได้ ญาติโยมเห็นพระใหม่ตั้งใจอบรมฝึกฝนตนเอง ก็มีกำลังใจที่จะถวายปัจจัย 4 เพื่อบำรุงพระ บำรุงวัด บำรุงพระพุทธานุศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองยิ่ง ๆ ขึ้นไป การศึกษาพระธรรมวินัยของพระบวชใหม่ ก็จะทำให้ได้อย่างเต็มที่ ขณะเดียวกัน ญาติโยมก็จะรู้สึกรู้ว่า ปัจจัย 4 ที่นำ มาถวายบำรุงนั้น ไม่เป็นสิ่งที่สูญเปล่าไปจากบุญกุศลที่ตนจะได้รับอย่างเต็มกำลังนั่นเอง นี่คือ ความเคารพ ในธรรมของพระนวกะที่ทำให้พระพุทธานุศาสนาก่อเกิดความดำรงมั่นไม่เสื่อมสูญไม่หายไปแห่งพระสังฆธรรม

ความเป็นมาของพระนวกะ

ประเพณีไทยแต่โบราณนานมาแล้วไม่เรียกพิธีอุปสมบทว่า บวชให้คนเป็นพระ แต่เรียก “บวชนาค (ให้เป็นพระ)” ในพระวินัยของพระพุทธเจ้าไม่มีเรื่องบวชนาค (ให้เป็นพระ) ฉะนั้นพิธีบวชนาคจึงไม่มีในชมพูทวีป คือ อินเดียโบราณ แต่เป็นประเพณี

พื้นเมืองของภูมิภาคอุษาคเนย์ โดยเฉพาะบริเวณผืนแผ่นดินที่เป็นพม่า (มอญ) เขมร ลาว และไทย

สังคมไทยในอดีต แหล่งการศึกษาอันเป็นที่รวมสรรพวิชาทุกอย่างอยู่ที่วัด คนที่ต้องการความรู้ในสาขาวิชาการต่าง ๆ จึงนิยมเข้าบวชเพื่อศึกษาหาความรู้ เนื่องจากการบวชที่กำหนดกันไว้ว่า ลูกผู้ชายทุกคนต้องบวช แต่ในปัจจุบันยุคสมัยที่เปลี่ยนไป แม้ว่าปัจจัยที่เกี่ยวกับการศึกษาได้เปลี่ยนแปลงไปบ้าง แต่สำหรับผู้ที่ต้องการศึกษาพระพุทธศาสนา รักษาประเพณี ต้องการทดแทนบุญคุณบุพการี ทำหน้าที่เป็นศาสนทายาทและเพื่อต้องการยกระดับชีวิตของตนให้สูงขึ้น ยังคงนิยมบวชกันอยู่มาก แต่ที่น่าสังเกต คือ “คนในสมัยปัจจุบันบวชมาก แต่บวชน้อย เมื่อบรรพชาอุปสมบทเข้ามาเป็นพระนวกะแล้ว จะต้องสร้างสำนักพิเศษขึ้นมาให้ได้ว่า บัดนี้เรามีเพศต่างจากคฤหัสถ์แล้ว อาการกิริยา หน้าตาอันใดของสมณะ ต้องทำอาการกิริยาเหล่านั้น ฉะนั้น พระนวกะจึงยังต้องอยู่ในการกำกับควบคุมดูแลของพระอุปัชฌาย์เพื่อเรียนรู้การครองเพศสมณะที่ถูกต้อง ศึกษาข้อวัตรปฏิบัติ และศึกษาพระธรรมกับการปฏิบัติตนควบคู่กันไปด้วยพระนวกะมีระเบียบว่าจะต้องศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยเพื่อรักษาตนทุกรูป สำหรับพระนวกะผู้อยู่จำพรรษาแรก เจ้าอาวาสและเจ้าคณะผู้ปกครองจะจัดการเรียนการสอนให้เป็นพิเศษ โดยเฉพาะ ก่อนออกพรรษาจัดให้มีการสอบด้วย เรียกว่า สอบชั้นนวกภูมิ หรือ สอบนวกภูมิส่วนคำว่า “นวกภูมิ” เจ้าคุณทองดีได้ให้ความหมายไว้ว่า ชั้นหรือชั้นแห่งพระนวกะ คือ พระบวชใหม่ เป็นการจักระดับความอาวุโสของพระตามวินัย ซึ่งกำหนดอายุพรรษาเป็นเกณฑ์ ตามพระวินัย ท่านกำหนดภูมิ หรือ ชั้น โดยการนับอายุพรรษาของพระสงฆ์ไว้ 3 ระดับ คือ 1. ชั้นต้น คือ ภิกษุผู้บวชใหม่พรรษาตั้งแต่ 1-5 เรียกว่า “พระนวกภูมิ” 2. ชั้นกลางคือภิกษุผู้มีอายุพรรษา ระหว่าง 6-10 พรรษา เรียกว่า “พระมัชฌิมภูมิ” 3. ชั้นผู้ใหญ่ คือภิกษุที่มีอายุพรรษาเกิน 10 พรรษาขึ้นไปแต่ยังไม่ถึง 20 พรรษา เรียกว่า “พระเถรภูมิ” ส่วนภิกษุที่มีอายุพรรษาตั้งแต่ 20 พรรษาขึ้นไป เรียกว่า “พระมหาเถระ”

การฝึกอบรมพระนวกะหรือพระใหม่ ถือเป็นการมาบวชในระยะเวลาเพียงสั้น ๆ มาศึกษาในพระพุทธศาสนา ต้องรู้จักปฏิบัติในศีล 227 ข้อ บางคนอาจจะมองว่ายาก ทั้งที่จริงแล้วหากรู้จักรักษากาย วาจาให้สุจริต การรักษาศีลก็จะทำได้ไม่ยากที่สำคัญการเป็นพระนวกะหรือพระใหม่ ไม่ใช่ว่าจะบวชเพื่อบิณฑบาตเท่านั้น แต่ต้องได้รับการอบรมศึกษาเล่าเรียนในทางพระพุทธศาสนาด้วย และในการอบรมนี้ก็เพื่อบ่มนิสัยในจริยาของพระสงฆ์ให้ยึดหลักในการปฏิบัติตนในการเป็นพระนวกะหรือพระใหม่ 3 ประการ คือ 1. รู้จักรักษากายและวาจา 2. รู้จักรักษาใจและควบคุมใจ และ 3. ต้องเพิ่มพูนความรู้ อยู่เสมอ (พระมหาอภิชาติ ฌานสุโก ชัยหา, 2564) ภิกษุผู้อยู่ในระดับนวกะภูมิ ต้องถือวิสัยอยู่ในความปกครองดูแลของพระอุปัชฌาย์ เพื่อรับการฝึกฝนตนตามพระธรรมวินัย ด้วยถือว่า

ยังเป็นผู้ใหม่ไม่อาจปกครองตนเองได้ นอกจากนี้แล้ว คำว่า “นวกภูมิ” ยังใช้เป็นชื่อเรียก การเรียนการสอนที่เจ้าคณะผู้ปกครองจัดขึ้นสำหรับพระบวชใหม่ที่อยู่ประจำพรรษา โดยเฉพาะก่อนออกพรรษาจะจัดให้มีการเรียนการสอนด้วย เรียกว่า สอบชั้นนวกภูมิ หรือ สอบนวกภูมิ (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2548)

สรุปได้ว่า พระนวกะ คือ ภิกษุผู้บวชใหม่ พรรษาตั้งแต่ 1-5 เรียกว่า “พระนวกภูมิ” ภิกษุผู้อยู่ในระดับนวกะภูมิ ต้องถือวิสัยอยู่ในความปกครองดูแลของพระอุปัชฌาย์ เพื่อรับการฝึกฝนตามพระธรรมวินัย ด้วยถือว่า ยังเป็นผู้ใหม่ไม่อาจปกครองตนเองได้ พระนวกะ มีระเบียบว่า จะต้องศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยเพื่อรักษาตนทุกรูป ผู้ใหม่ต่อพระธรรมวินัยใหม่ต่อการประพฤติปฏิบัติ ใหม่ต่อระบบ ระเบียบ กติกา ประเพณีวัฒนธรรม และใหม่ต่อวิถีชีวิตใหม่ต่อภาษา วิถีพูด วิถีทำ วิถีคิดที่ใหม่ (ต่างจากวิถีชีวิตของฆราวาส) ซึ่งพระวินัย หรือศีลของพระบัญญัติให้พระหลังจากบวชแล้วต้องอยู่กับอุปัชฌาย์ อาจารย์เพื่อถือนิสัย ศึกษา เรียนรู้ และประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัย โดยมีพระอุปัชฌาย์ อาจารย์เป็นผู้คอยดูแล ให้คำแนะนำ สั่งสอน เพื่อให้รู้จักว่า อะไรควรทำ ไม่ควรทำ ให้รู้จักบาป บุญ คุณ โทษ ประโยชน์ และมีใช้ประโยชน์จนสามารถ “รู้พระธรรมวินัย สามารถมองตัวเอง ออก บอกตัวเองได้ ใช้ตัวเองเป็น เห็นตัวเองชัด ขจัดสิ่งไม่ดีออกจากวิถีชีวิตตัวเอง” ซึ่งโดยทั่วไปผู้ที่บวชเพียงแค่ 1 พรรษาหรือน้อยกว่า ไม่ว่าจะเอาใจใส่ต่อการศึกษเล่าเรียนหรือไม่ ก็ไม่สามารถรู้ทั่วถึงพระธรรมวินัย พอที่จะปกครองตัวเองได้ ประพฤติดีปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัยอย่างแท้จริง

ความหมายของการฝึกอบรม

การอบรมพระนวกะสามารถนำหลักการตะวันตกและหลักไตรสิกขามาประยุกต์ใช้ได้ ผู้เขียนได้ศึกษาและอ้างอิงความหมายการอบรมของนักวิชาการดังนี้ ความหมายของการฝึกอบรม การฝึกอบรม (Training) เป็นคำที่ใช้กันแพร่หลายในกลุ่มผู้บริหารและผู้ปฏิบัติ แต่ยังมีผู้คนอีกจำนวนมากที่ไม่เข้าใจถึงความหมายที่แท้จริง ได้มีผู้เชี่ยวชาญทั้งชาวไทยและชาว ต่างประเทศได้อธิบายความหมายไว้อย่างใกล้เคียงกันดังนี้

การฝึกอบรม หมายถึง การจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อปรับพฤติกรรมอันเป็นการเพิ่มความสามารถในการทำงานของคนทั้งเรื่องของความรู้ ทักษะ เจตคติ ความชำนาญ ในการปฏิบัติงานรวมทั้งความรับผิดชอบต่าง ๆ ที่บุคคลพึงมีต่อหน่วยงานและสิ่งอื่น ๆ ที่แวดล้อมเกี่ยวข้องกับตัวผู้ปฏิบัติ (จงกลณี ชุตินาเทวินทร์, 2544) การฝึกอบรม หมายถึง กระบวนการจัดการเพื่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้เกิดประโยชน์ต่อหน่วยงานให้มากที่สุด โดยมีเป้าหมายให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมสามารถกระทำหรือปฏิบัติในสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงานในหน่วยงานอย่างมีประสิทธิภาพ เป็นกระบวนการเพิ่มพูน

ความรู้ ความชำนาญ ความสามารถของบุคคล หรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เป็นการพัฒนาบุคคล เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงปรับปรุง พัฒนาพฤติกรรมของบุคคล โดยการให้บุคคลเรียนรู้เข้าใจให้เกิดทักษะ มีทัศนคติที่เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ถูกต้อง มีการฝึกปฏิบัติเพื่อพัฒนามาตรฐานของพฤติกรรมให้ได้มาตรฐานของสังคม (วิจิตร อวาทกุล, 2537) การฝึกอบรม หมายถึง กระบวนการที่จัดขึ้นเพื่อให้บุคคลได้เรียนรู้และมีความชำนาญ เพื่อวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะ และเพื่อเปลี่ยนพฤติกรรม (Behavior) ของบุคคลเป็นไปในทิศทางที่ต้องการ (Beach, 1970)

สรุปได้ว่า การฝึกอบรม เป็นกระบวนการหรือกิจกรรมการเรียนรู้ที่จัดอย่างเป็นระบบ เพื่อพัฒนาบุคลากรให้มีการเพิ่มพูนความรู้ในด้านต่าง ๆ (Knowledge) จนเกิดความเข้าใจ (Understanding) มีทักษะความชำนาญในการปฏิบัติงาน (Skill) และเจตคติ (Attitude) ที่ดีต่อการดำเนินชีวิตการทำงานจนก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในทางที่ดีขึ้น และสามารถปรับตัวให้ทันต่อสภาวการณ์ของโลกที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว การจัดฝึกอบรมจะต้องสอดคล้องกับความต้องการของผู้เข้ารับการฝึกอบรมและหน่วยงาน โดยการสำรวจข้อมูลเพื่อให้ทราบว่า ผู้เข้ารับการฝึกอบรมต้องการเรียนรู้เรื่องอะไร จะฝึกอบรมเมื่อไหร่ และควรจะใช้วิธีการอบรมแบบใด

หลักไตรสิกขาเพื่อการอบรมพระนวกะ

ไตรสิกขา หมายถึง หลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา เป็นการปฏิบัติเพื่อเปลี่ยนแปลงตนเองด้วยการฝึกอบรมจิตจนเกิดปัญญา รู้แจ้งเห็นจริงจนบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนา คือ นิพพาน ไตรสิกขาเป็นหลักธรรมสำคัญที่ทำให้มนุษย์ในการศึกษาและพัฒนาตนเองให้เจริญงอกงามในชีวิตและสังคมอย่างมีสันติภาพ มีความสงบสุขและเป็นอิสรภาพปราศจากการบีบบังคับในที่สุดก็สำเร็จเป้าหมายตามที่ต้องการ ไตรสิกขาประกอบด้วย ศีล สมาธิและปัญญา หรืออริสัสสิกขา อริจิตตสิกขา และอริปัญญาสิกขา ไตรสิกขาจัดอยู่ในอริยมรรคมีองค์ 8 ที่ควรเจริญ (วิบูลย์พงศ์ พันธุนนท์, 2561) ภาณุทั้งหลาย สิกขา 3 ประการนี้สิกขา 3 ประการ คือ 1. อริสัสสิกขา 2. อริจิตตสิกขา และ 3. อริปัญญาสิกขา

การพัฒนามนุษย์ให้ดำเนินชีวิตดีงามตามความถูกต้องทำให้มีวิถีชีวิตที่เป็นมรรคเป็นทางดำเนินชีวิตหรือวิถีชีวิตที่ถูกต้องดีงามของมนุษย์ ต้องมีการเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาตนเอง คือ สิกขามรรคกับสิกขา จึงประสานเป็นอันเดียวกันเมื่อมองในแง่อริยสัจ 4 ก็เป็นอริยมรรค คือ วิถีชีวิตอันประเสริฐ เมื่อเป็นมรรคก็ดำเนินความก้าวหน้าไปสู่จุดหมาย โดยกำจัดสมุทัยให้หมดไป ช่วยให้เรามีชีวิตที่พึ่งพาวิชา ตัณหา อุปาทานน้อยลงไป ไม่อยู่ภายใต้อำนาจการครอบงำ พร้อมกับที่เรามีปัญญาเพิ่มขึ้น

การพัฒนามนุษย์ให้ดำเนินชีวิตดีงามตามความถูกต้องทำให้มีวิถีชีวิตที่เป็นมรรคเป็นทางดำเนินชีวิตหรือวิถีชีวิตที่ถูกต้องดีงามของมนุษย์ ต้องมีการเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาตนเอง คือ สิกขามรรคกับสิกขา จึงประสานเป็นอันเดียวกันเมื่อมองในแง่อริยสัจ 4 ก็เป็นอริยมรรค คือ วิถีชีวิตอันประเสริฐ เมื่อเป็นมรรคก็ดำเนินความก้าวหน้าไปสู่จุดหมายโดยกำจัดสมุทัยให้หมดไป ช่วยให้เรามีชีวิตที่พึ่งพาวิชา ตัณหา อุปาทานน้อยลงไป ไม่อยู่ภายใต้อำนาจการครอบงำ พร้อมทั้งที่เรามีปัญญาเพิ่มขึ้นและดำเนินชีวิตด้วยปัญญามากขึ้นตามลำดับ จนกระทั่งในที่สุดพอสมุทัยหมดทุกขก็จะบรรลุปาหมายเป็นนิโรธโดยสมบูรณ์ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2554)

สรุปได้ว่า ไตรสิกขา คือ หลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา เป็นการปฏิบัติเพื่อเปลี่ยนแปลงตนเองด้วยการฝึกอบรมจิตจนเกิดปัญญารู้แจ้งเห็นจริง ประกอบด้วย ศีล สมาธิ และปัญญา หรืออริยสิกขา อธิจิตตสิกขา และอริยปัญญาสิกขา ไตรสิกขาจัดอยู่ในอริยมรรคมีองค์ 8 ที่ควรเจริญ เพื่อการพัฒนาตนเองให้เจริญงอกงามในชีวิตและสังคมอย่างมีสันติภาพ มีความสงบสุข และเป็นอิสรภาพปราศจากการบีบบังคับ ต้องมีการเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาตนเอง คือ สิกขามรรคกับสิกขา จึงประสานเป็นอันเดียวกันเมื่อมองในแง่อริยสัจ 4 ก็เป็นอริยมรรค คือ วิถีชีวิตอันประเสริฐ เพื่อเป็นมนุษย์ที่เต็มบริบูรณ์ เพราะได้รับการพัฒนาทั้งทางร่างกายและทางจิตใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้วยการมีจิตใจที่เปี่ยมด้วยปัญญา เพราะได้รับการพัฒนาทั้งทางร่างกายและทางจิตใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีจิตใจที่เปี่ยมด้วยปัญญา เพราะเป็นรากฐานที่สำคัญของพระวินัยให้พระภิกษุสงฆ์และสามเณรประพฤติตามสิกขาบท เพื่อกำจัดกิเลสของภิกษุและบุคคลทั้งหลายให้เป็นผู้มีความประพฤติดี มีจิตใจดี มีปัญญาดี

การบูรณาการไตรสิกขากับการอบรมพระนวกะ

ไตรสิกขาเป็นกระบวนการศึกษาและพัฒนาตนซึ่งสำคัญต่อพระนวกะที่ครอบคลุมทั้งด้านพฤติกรรม (ศีล) จิตใจ (สมาธิ) และปัญญา ซึ่งทั้งสามด้านนี้มีความสัมพันธ์และสนับสนุนซึ่งกันและกันอย่างแยกไม่ออก การพัฒนาศีลช่วยสร้างพื้นฐานของความสงบทางสังคมและความสะอาดทางกาย วาจา การเจริญสมาธิช่วยฝึกจิตให้มีความมั่นคงสงบ และเป็นสมาธิ ส่วนการพัฒนาปัญญานำไปสู่ความเข้าใจความจริงของชีวิตและโลกอย่างถ่องแท้

การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างไตรสิกขากับการพัฒนาสันติภาพภายในมีความสำคัญอย่างยิ่งในบริบทของสังคมปัจจุบัน เนื่องจากสันติภาพภายในเป็นรากฐานสำคัญของสันติภาพภายนอก การที่บุคคลมีความสงบสุขภายในจิตใจย่อมส่งผลต่อการ

แสดงออกทางพฤติกรรมและการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นในสังคม นำไปสู่การสร้างสังคมที่มีความสงบสุขและสันติภาพอย่างยั่งยืน

การศึกษานี้มุ่งวิเคราะห์แนวคิดและหลักการของไตรสิกขาในฐานะเครื่องมือพัฒนาสันติภาพภายใน โดยจะพิจารณาถึงกระบวนการ วิธีการ และผลที่เกิดขึ้นจากการประยุกต์ใช้หลักไตรสิกขาในการพัฒนาตนเอง รวมถึงศึกษาความท้าทายและแนวทางการประยุกต์ใช้ไตรสิกขาในบริบทของสังคมสมัยใหม่ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาสันติภาพภายในที่แท้จริงและยั่งยืน สาระสำคัญของเนื้อหาจะอธิบายตามลำดับไป

ไตรสิกขากับการพัฒนาสันติภาพภายใน ซึ่งเป็นหลักการสำคัญในพระพุทธศาสนา ที่มุ่งเน้นการพัฒนามนุษย์อย่างเป็นระบบและครบถ้วนในทุกมิติทั้งด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา การพัฒนาตามหลักไตรสิกขาเริ่มต้นจากการมีศีลเป็นพื้นฐานของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ โดยเน้นการควบคุมพฤติกรรมภายนอกไม่ให้เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น จากนั้นจึงพัฒนาสมาธิเพื่อให้จิตใจมีความสงบ มั่นคง และเข้มแข็ง อันจะนำไปสู่สันติภาพภายใน และสุดท้ายคือการพัฒนาปัญญาให้เกิดความเข้าใจความจริงของชีวิตและโลก ซึ่งจะช่วยให้สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างสันติสุข โดยในบทนี้จะแบ่งการอธิบายออกเป็น 4 ส่วนสำคัญ ได้แก่ ส่วนที่หนึ่ง ศีล พื้นฐานของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ซึ่งจะอธิบายความสำคัญของการมีวินัยและการประพฤติที่เหมาะสมในการอยู่ร่วมกัน ส่วนที่สอง สมาธิ การพัฒนาจิตใจเพื่อสันติภาพภายใน จะกล่าวถึงวิธีการฝึกจิตให้มีความสงบและความมั่นคง ส่วนที่สาม ปัญญา การเข้าใจความจริงเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ จะอธิบายถึงการพัฒนาความเข้าใจที่ถูกต้องต่อความเป็นจริงของชีวิตและโลก และส่วนสุดท้าย การบูรณาการไตรสิกขาในชีวิตประจำวัน จะนำเสนอแนวทางการประยุกต์ใช้หลักไตรสิกขาในการดำเนินชีวิตอย่างเป็นรูปธรรม

ศีลเป็นหลักธรรมที่ช่วยกำหนดพฤติกรรมที่เหมาะสมของบุคคลในสังคมโดยมุ่งเน้นที่การปฏิบัติตามหลักธรรมที่ไม่ทำให้เกิดความเดือดร้อนหรือความทุกข์แก่ผู้อื่น เช่น การพูดจริง การไม่ทำร้ายผู้อื่น และการมีจิตใจบริสุทธิ์ ซึ่งศีลจะช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีและมั่นคงระหว่างบุคคลในสังคม การปฏิบัติตามศีลจะทำให้เกิดการอยู่ร่วมกันในสังคมที่มีความสงบสุข ไม่เกิดความขัดแย้งหรือปัญหาที่จะสร้างความแตกแยก นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อให้เกิดการพัฒนาความสัมพันธ์ในทางบวกและช่วยส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ

การปฏิบัติตามศีลเป็นพื้นฐานสำคัญในการสร้างความสงบสุขและสันติภาพในสังคม เพราะศีลช่วยควบคุมพฤติกรรมของบุคคลให้ตรงกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งส่งผลให้เกิดความยุติธรรม ความไว้วางใจ และความเคารพซึ่งกันและกัน

การรักษาศิลปะทำให้แต่ละคนสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบและไม่สร้างความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น ส่งผลให้สังคมมีการดำเนินชีวิตที่มีความสุขและปราศจากความขัดแย้ง

การบูรณาการไตรสิกขาในการศึกษาเรียนรู้เป็นการพัฒนาตนเองอย่างเป็นระบบ การเรียนรู้ที่สมบูรณ์ต้องอาศัยศิลปะในการมีระเบียบวินัยในการเรียน การจัดสรรเวลาและการรับผิดชอบต่อภาระงาน สมาธิในการมีความตั้งใจ ใส่ใจ และจดจ่อกับการเรียนและปัญหาในการคิดวิเคราะห์ เชื่อมโยง และประยุกต์ใช้ความรู้ การฝึกควรเริ่มจากการสร้างนิสัยการเรียนรู้ที่ดี การฝึกสมาธิในการเรียน และการพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์มีการวิเคราะห์ว่า การบูรณาการไตรสิกขาในการศึกษาเรียนรู้จะช่วยให้การเรียนรู้มีประสิทธิภาพและความหมาย เพราะศิลปะจะสร้างพื้นฐานที่มั่นคง สมาธิจะสร้างความเข้าใจที่ลึกซึ้งและปัญหามุ่งไปสู่การประยุกต์ใช้ที่สร้างสรรค์ การฝึกบูรณาการทั้งสามด้านจึงเป็นการพัฒนาการเรียนรู้ที่สมบูรณ์ (พระครูธรรมธรไพฑูรย์ ญาณวิบุโล (พิศาลชิโรภาส) และคณะ, 2565) โดยการบูรณาการไตรสิกขาในการศึกษาเรียนรู้ โดยมีหลักสำคัญในการปฏิบัติดังนี้

1. การพัฒนานิสัยในการเรียนรู้ เป็นการบูรณาการไตรสิกขาในขั้นพื้นฐานการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพต้องอาศัยศิลปะในการมีระเบียบวินัยและความรับผิดชอบต่อภาระงาน สมาธิในการจดจ่อกับการเรียน และปัญหาในการวางแผนและจัดการการเรียนรู้ การฝึกควรเริ่มจากการสร้างตารางเรียนที่เหมาะสม การจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียน และการมีความรับผิดชอบต่อภาระงาน โดยใช้สมาธิในการรักษาความต่อเนื่อง และปัญหาในการปรับปรุงวิธีการเรียนรู้ มีการวิเคราะห์ว่า การบูรณาการไตรสิกขาในการพัฒนานิสัยการเรียนรู้จะช่วยให้การเรียนรู้มีประสิทธิภาพและความสุข เพราะศิลปะจะสร้างความต่อเนื่อง สมาธิจะสร้างความลึกซึ้ง และปัญหามุ่งไปสู่การพัฒนาวิธีการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับตนเอง การฝึกบูรณาการทั้งสามด้านจึงเป็นการวางรากฐานการเรียนรู้ที่มั่นคง

2. การพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์ เป็นการบูรณาการไตรสิกขาในระดับปัญญา การคิดวิเคราะห์ที่ดีต้องอาศัยศิลปะในการมีระเบียบวิธีคิด สมาธิในการรวบรวมและจัดระบบความคิด และปัญหาในการพิจารณาแยกแยะและเชื่อมโยงความรู้ การฝึกควรเริ่มจากการฝึกคิดอย่างเป็นระบบ การมีสมาธิในการวิเคราะห์ข้อมูล และการใช้ปัญญาในการสร้างความเข้าใจที่ลึกซึ้ง มีการวิเคราะห์ว่า การบูรณาการไตรสิกขาในการพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์จะช่วยให้เกิดความเข้าใจที่แท้จริง เพราะศิลปะจะสร้างระเบียบวิธีคิด สมาธิจะสร้างความชัดเจน และปัญหามุ่งไปสู่การเข้าใจความจริง การฝึกบูรณาการทั้งสามด้านจึงเป็นการพัฒนาปัญญาที่สมบูรณ์

3. การพัฒนาทักษะการเรียนรู้ร่วมกับผู้อื่น เป็นการบูรณาการไตรสิกขาในมิติสังคม การเรียนรู้ร่วมกันต้องอาศัยศิลปะในการมีมารยาทและความรับผิดชอบต่อกลุ่ม สมาธิในการรับฟังและแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และปัญหาในการสร้างความเข้าใจร่วมกัน

การฝึกควรเริ่มจากการมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่ม การพัฒนาทักษะการสื่อสาร และการใช้ปัญหาในการสร้างความร่วมมือ มีการวิเคราะห์ว่า การบูรณาการไตรสิกขาในการเรียนรู้ร่วมกันจะช่วยสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ เพราะศีลจะสร้างความไว้วางใจ สมาธิจะสร้างการรับฟัง และปัญญาจะนำไปสู่การเรียนรู้ร่วมกันอย่างสร้างสรรค์ การฝึกบูรณาการทั้งสามด้านจึงเป็นการพัฒนาทักษะทางสังคมที่สำคัญ

4. การบูรณาการไตรสิกขาในการอยู่ร่วมกับผู้อื่น การบูรณาการไตรสิกขาในการอยู่ร่วมกับผู้อื่นเป็นการพัฒนาทักษะทางสังคม การอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขต้องอาศัยศีลในการไม่เบียดเบียนและเคารพสิทธิของผู้อื่น สมาธิในการควบคุมอารมณ์และรักษาความสงบเมื่อเกิดความขัดแย้ง และปัญญาในการเข้าใจความแตกต่างและหาทางออกร่วมกัน การฝึกควรเริ่มจากการมีศีลในการอยู่ร่วมกัน การพัฒนาความอดทนอดกลั้น และการใช้ปัญหาในการแก้ไขปัญหา การบูรณาการไตรสิกขาในการอยู่ร่วมกับผู้อื่นจะช่วยสร้างสังคมที่มีความสุข เพราะศีลจะสร้างความไว้วางใจ สมาธิจะสร้างความเข้าใจ และปัญญาจะนำไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างสร้างสรรค์ การฝึกบูรณาการทั้งสามด้านจึงเป็นการพัฒนาสังคมที่สันติสุข (มนตรี เมฆะวิภาต, 2565)

สรุป

การอบรมพระนวกะเป็นกระบวนการสำคัญในการธำรงรักษาและสืบทอดพระพุทธศาสนา เนื่องจากพระนวกะเป็นกำลังหลักของคณะสงฆ์ในอนาคต การบริหารจัดการการอบรมที่มีประสิทธิผลย่อมส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพพระสงฆ์ทั้งด้านศีลธรรม จริยธรรม และจิตใจ ในบริบทสังคมร่วมสมัยที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การนำหลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา มาเป็นกรอบแนวคิดในการบริหารจัดการการอบรมจึงมีความเหมาะสมและสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม หลักไตรสิกขามีได้มุ่งเพียงการฝึกปฏิบัติส่วนบุคคล แต่ยังสามารถบูรณาการกับกระบวนการบริหารจัดการให้เกิดความเป็นระบบ มีทิศทาง และนำไปสู่ผลสัมฤทธิ์ที่พึงประสงค์ ประสิทธิภาพการบริหารจัดการการอบรมพระนวกะตามหลักไตรสิกขา จึงครอบคลุมทั้งการพัฒนาพฤติกรรมทางศีลธรรม ความมั่นคงทางจิตใจ และการใช้ปัญญาอย่างถูกต้องเหมาะสม อันจะนำไปสู่การสร้างพระนวกะให้เป็นผู้มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ สามารถดำรงตนอยู่ในพระธรรมวินัยและปฏิบัติศาสนกิจได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

การบริหารจัดการการอบรมพระนวกะตามหลักไตรสิกขาจึงเป็นกระบวนการที่ครบวงจรในการหล่อหลอมสมณะคุณทั้งด้านกาย วาจา และใจ อันจะก่อให้เกิดผลลัพธ์เป็นพระสงฆ์ที่มีความพร้อมทั้งศีล สมาธิ และปัญญาเป็นรากฐาน กระบวนการนี้ไม่เพียงสร้างบุคลากรภายในคณะสงฆ์ที่มีคุณภาพ แต่ยังเป็นการสร้างรากฐานที่มั่นคงสำหรับ

การธำรงพุทธศาสนาให้ยั่งยืนในยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป การที่พระนวกะได้รับการปลูกฝังอย่างเป็นระบบจะช่วยให้คณะสงฆ์มีกำลังอันแข็งแกร่งในการสืบทอดหลักธรรมและเป็นที่พึ่งทางจิตใจแก่สังคมได้อย่างแท้จริง ดังนั้นประสิทธิผลของการจัดการอบรมตามแนวทางนี้จึงมิได้วัดเพียงที่ตัวพระนวกะเท่านั้น แต่ยังสะท้อนถึงความเจริญรุ่งเรืองและความมั่นคงของพระพุทธศาสนาอีกด้วย

เอกสารอ้างอิง

- จกกลณี ชูติมาเทวินทร์. (2544). *การฝึกอบรมเชิงพัฒนาการ* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: พี.เอ.ลิฟวิ่ง.
- พระครูธรรมธรไพฑูรย์ ญาณวิบุโล (พิศาลวชิโรภาส) และคณะ. (2565). วิเคราะห์มิลินทปัญหาวาดด้วยลักษณะของศีล. *วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์*, 18(3), 1-16.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2548). *คำวัด : พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ชอระกา.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2554). *ธรรมานุญชีวิต: พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม*. สืบค้น 6 มกราคม 2569, จาก <https://shorturl.asia/8s5gN>
- พระมหาอภิชาติ ฌานสุโก (ชัยหา). (2564). การฝึกอบรมพระนวกะ สำหรับวัดในประเทศไทย. *วารสาร นิตยสารเสียงธรรมจากมหายาน*, 7(2), 14-26.
- มนตรี เมฆะวิภาต. (2565). แนวทางการรักษาศีลของเยาวชนไทยยุค 4.0. *วารสาร มจร บาลีศึกษาพุทธโฆสปริทรรศน์*, 8(1), 225-239.
- วิจิตร อวະกุล. (2537). *การฝึกอบรม : คู่มือฝึกอบรมและพัฒนาบุคคล*. กรุงเทพฯ: ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิบูลย์พงศ์ พันธุนนท์. (2561). *ไตรสิกขากับการบรรลุธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท* (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- Beach, D. S. (1970). *Personnel: The Management of People at Work*. New York: Macmillan.